

УДК 378.018.8:373.5.011.3-051:793

ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНА ЕКСПЕДИЦІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ХОРЕОГРАФІЇ

Терешко Інна, доцент кафедри хореографії та художньої культури, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-5682-7766

E-mail: inntere2008@gmail.com

У статті розкрито особливості застосування фольклорно-етнографічних експедицій як засобу професійної підготовки майбутніх учителів хореографії.

Визначено основні принципи організації, функції фольклорно-етнографічної експедиції, розглянуто методика запису, обробки та документування фольклорного танцю. Висвітлено деякі аспекти формування професійних навичок, які передбачають розвиток інтересу до пошуково-пізнавальної діяльності, широкої ерудованості у системі національної культури, ретельну підготовку з історії та теорії жанрів хореографії, знання специфіки виконання, символіки, форм побутування та подальшого відтворення фольклорних зразків на сцені.

Ключові слова: професійна компетентність майбутніх учителів хореографії, фольклорно-етнографічна експедиція, студент-хореограф, пошукова робота, фольклорний танець, функції фольклорної експедиції, форми і методи пошукової роботи.

FOLKLORIC AND ETHNOGRAPHIC EXPEDITION AS A MEANS OF BUILDING PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE INTENDING CHOREOGRAPHY TEACHERS

Tereshko Inna, Associate Professor, Chair of Choreography and Art Culture, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-5682-7766

E-mail: inntere2008@gmail.com

The article reveals the peculiarities of the use of folkloric and ethnographic expeditions as a means of professional training for intending choreography teachers. Historical and theoretical analysis of the essence of search activity is carried out, requirements for its implementation are revealed.

The basic functions (scientific, professional, educational) of folkloric and ethnographic expedition, forms of area survey (continuous, selective), the method of recording (work with informants, questionnaire development, use of technical means), processing and documentation of folk dance are considered. Some aspects of building the professional skills, which include the development of interest in search and cognitive activity, broaden erudition in the system of national culture, thorough teaching on the history and theory of choreography genres, knowledge of the performance specifics, symbols, forms of existence and the subsequent reproduction of folk patterns on the stage are highlighted.

It is proved that thorough theoretical and practical training of choreographer students for search of

folkloric and ethnographic work not only ensures the development of their professional competence, but also contributes to the building of their world outlook, moral, patriotic, aesthetic and ethical concepts, as well as ensures continuous and consistent mastery of students with the skills of performing and choreographer, helps to understand the essence and specificity of folk dance tradition.

Keywords: professional competence of intending choreography teachers, folkloric and ethnographic expedition, student choreographer, search work, folkloric dance, functions of folkloric expedition, forms and methods of search work.

В умовах модернізації, оновлення, вдосконалення та інтегрування України до загальноєвропейського освітнього простору важливо враховувати традиції та пріоритети вітчизняної політики у сфері освіти.

Основним завданням педагогічних навчальних закладів є здійснення високоякісної професійної підготовки вчителя, що відповідає сучасним вимогам. Як зазначається в Законі України «Про вищу освіту», учитель нової формації повинен відповідати новим соціальним очікуванням, бути здатним до творчого зростання, сприйняття і впровадження інновацій [4]. Учитель повинен не лише забезпечувати реалізацію завдань обов'язкового навчання, а й підносити на значно вищий рівень освіченість, культуру, громадянську позицію молодого покоління.

У теорії і практиці вищої педагогічної освіти надбано значний досвід, який охоплює багато аспектів професійної підготовки майбутніх учителів.

Аналіз досліджень та публікацій показав, що професійну підготовку майбутніх педагогів тлумачать по-різному, зокрема: як процес освіти особистості, що оволодіває необхідними знаннями і навичками і розвиває в собі здатність до діяльності в обраному напрямі (В. Андрущенко, О. Дубасенюк, О. Мудрик, О. Мороз, А. Вербицький, В. Кремень, Г. Нагорна, Н. Ничкало, Т. Семенюк, В. Семиченко, С. Сисоєва, А. Хуторський, та ін.); процес формування й набуття настанов, знань і вмінь, необхідних фахівцеві для належного виконання спеціальних завдань навчально-виховного процесу (О. Абдуліна, Н. Кузьміна, Н. Тализіна); цілісний процес засвоєння й закріплення загальнопедагогічних та соціальних знань, умінь і навичок (І. Зязюн, І. Богданова). На думку Г. Троцько, професійна підготовка майбутніх учителів – це система, яка характеризується взаємозв'язком та взаємодією структурних і функціональних компонентів, сукупність яких визначає особливість, своєрідність, що забезпечує формування особистості студента відповідно до поставленої мети – вийти на якісно новий рівень його готовності до професійної діяльності [10, с. 7].

Дослідження Л. Андрошук, О. Бурля, Ю. Богачова, С. Забрєдовського, С. Куценка, Ю. Ростовської, Т. Сердюк, О. Таранцевої, Т. Тарасенко, М. Рожко, Л. Цветкової, Ю. Шмакова та ін. присвячені різним аспектам фахової підготовки студентів-хореографів. Учені відводять важливе місце розвитку професійної компетентності майбутнього вчителя хореографії, що передбачає досконале знання предмета, усвідомлення своєї ролі в навчанні та вихованні учнів, володіння професійно-педагогічними якостями.

Для сучасного студента-хореографа вже недостатньо засвоїти виключно професійні навички виконавської майстерності чи знання з педагогіки. Основною вимогою сьогодення є підготовка нового покоління фахівців-універсалів, які інтелектуально, духовно та фізично розвинені й володіють професійними компетенціями, здатні вільно і самостійно мислити і діяти, тому будуть захищеними та мобільними на ринку праці.

Нагальною потребою сучасного українського суспільства вважаємо подолання негативних проявів глобалізації, зокрема наростання процесів культурного відчуження, проявами чого є втрата національної ідентичності, поширення споживацької свідомості і гедоністичного типу моралі, які деформують ментальність у молодого покоління.

Європейська ідентичність – одна із основних професійних вимог, яка дозволяє вчителю стати повноцінним громадянином Європи, бути конкурентоспроможним фахівцем у педагогічній галузі і реалізувати свій творчий потенціал у будь-якій із європейських держав. Однак сучасний учитель, відчуваючи себе частиною європейської родини, повинен залишатися патріотом своєї держави. Різноманітність у межах єдності є ключовим аспектом визначення європейської ідентичності, яка передбачає відкритість до загальнолюдських цінностей [9, с. 101]. Тому у професійній підготовці майбутніх учителів хореографії важливо враховувати розвиток національної належності і будувати освітній процес за методом діалогу рідної та інших культур, спільних і відмінних особливостей народів. Щоб поважати культуру іншого етносу, потрібно передусім бути носієм культури свого народу, володіти навичками і вміннями відтворення її форм, знати її прояви та механізми передачі.

Це актуалізує важливість підготовки майбутніх учителів хореографії до фольклорно-етнографічної пошукової роботи, у процесі якої студенти поглиблюють і закріплюють отримані теоретичні знання і практичні вміння, знайомляться із живим існуванням фольклору, оволодівають навичками фіксації та документування хореографічного матеріалу. Головне завдання такої форми роботи – навчити молодь бачити сучасний стан етнохореографії й усвідомити її значення у житті людини, визначити специфіку побутування танцювального фольклору у певній місцевості, установити причини, що впливають на деформацію танцювальної традиції. Досягти цього можна шляхом набуття певних професійних навичок, що дають змогу налагодити контакт із носіями фольклорної традиції (інформаторами), правильно записати та оформити зібраний матеріал.

Мета статті полягає у визначенні значущості фольклорно-етнографічних експедицій як засобу формування професійної компетентності майбутніх учителів хореографії; розкритті основних принципів організації, функцій пошукової діяльності; аналізі методики фіксації, обробки та документування фольклорного танцю.

У професійній підготовці майбутніх учителів хореографії виняткове значення має глибоке засвоєння ними танцювального фольклору України.

Для українського народу, упродовж віків позбавленого власного державотворення, фольклор – це більше, ніж народна традиція. Він надавав народу духовних сил і за складних умов залишався важливим фактором збереження національної свідомості. Його природа, структура продиктовані потребами соціуму, він є каталізатором моральних устоїв, його аксіоматичні істини сприймаються на віру. Та він і сам є частиною віри, що й досі явно проглядається у нашій культурі, медитації, емпатії [2, с. 300].

Як не сумно усвідомлювати, але сільський фольклор – народні пісні, танці, обряди – з кожним роком зникає із побуту місцевих жителів і не замінюється нічим рівноцінним. Реальним показником життя танцювального фольклору є не кількість професійних чи аматорських колективів (яких, до речі, теж небагато), або ж виданих збірок народних танців, а побутування жанру в колі простих людей, які не займаються у хореографічних колективах. Крім того, відходять у вічність носії цього безцінного

національного скарбу. Такий стан спонукає шукати шляхи збереження та популяризації його зразків.

Робота над збереженням народної хореографії розпочалася півтора століття тому, хоча випадкові записи окремих танців зустрічалися і раніше в подорожніх описах з України австрійського дипломата Еріха Лясоти (XVI ст.), арабського мандрівника Павла Алепського (XVII ст.), в «Описі України» французького військового інженера Гійома Боплана (XVII ст.), у творах давніх українських і польських письменників. Але усвідомлена, повноцінна практика обробки танцювального фольклору – явище XIX–XX століть.

Одним із перших, хто започаткував методику запису українського танцю був, П. Чубинський («Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский Край» – Т. 1–7, 1873–1875 р.). Учений-фольклорист запропонував власний спосіб фіксації танцю, що став основою, з наступними відповідними уточненнями, сучасної описової системи.

Документували українські танці та музику фольклорист М. Максимович («Дні та місяці українського селянина», 1856 р.), польський етнограф О. Кольберг («Покуття», 1889 р.), український громадський діяч, етнограф, дійсний член НТШ В. Шухевич («Гуцульщина», 1902 р.), етнограф, фольклорист, мистецтвознавець В. Гнатюк («Гаївки», 1909 р.), хореограф Р. Герасимчук («Танці гуцульські» 1939 р.) та ін.

Василь Верховинець у праці «Теорія українського народного танку» (1919 р.) зібрав, вивчив та детально описав техніку виконання багатьох танцювальних рухів, розробив просту і доступну методику запису та словесного опису танцю, при цьому використовував ілюстрації, схеми, замальовки.

Андрій Гуменюк у книзі «Українські народні танці» (1963 р.) докладно висвітлив проблеми та практику експедиційного та стаціонарного запису фольклорних танків. Принципи обробки фольклорного танцю розглянуто в праці «Композиція українського народно-сценічного танцю» К. Василенка. У ній автор звертає увагу на дотримання щонайбільшої достовірності фольклорно-етнографічного першоджерела і перенесення його в незайманому вигляді, зі збереженням музики, поетичного тексту, композиції, атрибутики, елементів акторської гри, манери виконання, костюма та народної режисури на сцену [1, с. 41].

В Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини студенти філологічного факультету і факультету мистецтв щорічно відправляються у фольклорно-етнографічні експедиції по історичній Уманщині для спілкування з живими носіями народних традицій. Молодь спостерігає за місцевими жителями в побуті, вивчає їхню манеру поведінки, фіксує збережені звичаї, обряди, пісні, танці, які розкривають характер людей, їхній світогляд і естетичні ідеали.

Такі експедиції виконують чотири основні функції, а саме: *наукову*, яка формує навички ведення наукового дослідження, уміння спостерігати, порівнювати, зіставляти факти, емпіричні дані, автентичний матеріал, сприяє поглибленому розв'язанню завдань у галузі народно – танцювальної культури; *професійну*, спрямовану на набуття навичок запису традиційного фольклору, спілкування з народними виконавцями; *навчальну*, для поглиблення знань про народну творчість; *виховну*, яка формує ціннісне ставлення до національної культури [6, с. 78–79].

Повноцінний запис творів народної хореографії – це не тільки словесний запис

танцю, а й опис способу виконання, обставин, місця, яке займає танець у народному побуті. За обсягом проведеної роботи, ступенем заглибленості у традицію розрізняються такі форми обстеження місцевості: 1) *суцільне обстеження*, що виявляє характер побутування танцювального фольклору сьогодні і у минулому, розкриває співвідношення всіх наявних жанрів, у тому числі традиційного танцювального фольклору та різних форм його трансформації. Визначається ступінь збереження місцевої традиції, ареали її поширення, а також особливості виконавської творчості; 2) *вибіркове обстеження*, пов'язане з фіксацією будь-якого одного або декількох жанрів хореографічного фольклору. Це можуть бути обрядові танці (весільні або календарні), хороводи, побутові чи сюжетні танці. Такий метод обстеження вимагає більш ретельної підготовки з історії та теорії жанрів хореографії, знання їх специфіки, символіки, форм побутування.

Молодь спочатку ставиться до фольклорно-етнографічної експедиції як до одного з видів навчальної діяльності. Однак, занурившись у традиційне середовище, мимоволі починає усвідомлювати важливість точності фіксації кожного танцю. Проводячи об'ємну роботу над кожним танцем, студенти набувають нових практичних навичок, закріплюють теоретичні знання про особливості традиційних манер виконання танців, а разом із тим і самі навчаються правильно їх виконувати, уважніше ставляться до відтворення записаного ними танцю на сцені, що, у свою чергу, безпосередньо впливає на формування їхньої професійної компетентності.

Підготовка до фольклорної експедиції проходить у декілька етапів. У процесі читання лекцій і проведення практичних і лабораторних занять із дисциплін «Теорія та методика танцю», «Мистецтво балетмейстера» викладачі орієнтують студентів на завдання майбутньої пошукової роботи, навчають складати програму експедиції, розробляти квестіонар (питальник), анкети, знайомлять із технікою запису хореографічного фольклорного матеріалу, учать користуватися технічними засобами, адже фото- і відеотехніка дають можливість зафіксувати не лише вербальну, музичну та хореографічну складову танцювального фольклору, але й середовище та обставини, за яких функціонує танець: манеру виконання (міміку й жести, артистизм виконавця), особливості сприйняття твору аудиторією, її реакцію, гру на інструментах тощо.

Важливим завданням на цьому етапі є вивчення місцевого матеріалу з письмових та зображувальних джерел. На лабораторних заняттях студенти прослуховують аудіозаписи, переглядають відеоматеріали, записані під час попередніх експедицій. Крайці зразки вивчаються на заняттях із дисципліни «Народознавство та хореографічний фольклор України».

Передумовою і запорукою успішного проведення польового фольклорно-хореографічного дослідження, фіксації достовірних відомостей, ефективного архівного опрацювання і подальшого використання зібраних фольклорних матеріалів є належна підготовка *програми-запитальника*. Це науковий документ, який визначає зміст, основні напрями, стратегію і тактику польової праці учасника експедиції. Зміст і форма програми-запитальника визначаються метою і завданнями конкретного польового дослідження, наприклад, спрямованістю дослідника на комплексний опис фольклорної традиції певної місцевості (загальна програма-запитальник) чи на фіксацію матеріалу про якесь конкретне, маловивчене фольклорне явище (тематична програма-запитальник).

У підготовці програм – запитальників важливо дотримуватися такої логіки: насамперед з'ясувати структуру танцювальної фольклорної традиції досліджуваної місцевості (фольклорні танці яких жанрів тут побутують, які існують традиції їх виконання); встановити зміст, функціональні і формальні особливості наявних танців (напр., на весіллі: визначити їх зміст, час проведення, учасників, музичний супровід, пісні, приспівки і т. ін.) [7].

Виконавців, від яких записують хореографічний фольклор, називають респондентами, або інформаторами. Безпосередній процес записування – сеанс. Перше ніж його розпочати, варто створити приязний емоційно-психологічний контакт із респондентом, ознайомити його із метою й завданням дослідження, поговорити «про життя».

Опитування можна проводити одночасно з аудіовізуальним пристроєм (аудіо – чи відеозаписом, фотографуванням сеансу), нотуючи у «польовому зошиті» перебіг сеансу, виконані інформатором твори, різноманітні пояснення.

Перед початком запису дослідник фіксує паспортні дані сеансу (дату, час, місце проведення, хто записує і повні паспортні дані респондента – ПІП, рік народження, освіту, професію, корінний чи переселенець, вид діяльності тощо).

Нерідко студенти отримують суперечливу інформацію про один і той же танець. Під однаковою назвою у різних селах виконується свій, неповторний варіант танцю. Це не повинно бентежити початківців-збирачів. Адже підстав для розходжень багато – фігури і рухи можуть варіюватися залежно від музичного оформлення, від традиційної манери виконання локальних рухів, від темпераменту самих виконавців та з інших причин. Особливу увагу дослідник повинен звернути на манеру виконання танцю, яка майже завжди індивідуальна. Трапляється, що танцюрист виконує один і той же танець неоднаково. У кожне нове виконання він вводить додаткові рухи, інше їх забарвлення (легкий поворот голови або корпусу, рух рук і т.п.), з'являється новий текст чи додаткова фігура (коліно) танцю. Ці, здавалося б, незначні деталі, дають ключ до розуміння характеру і специфіки виконання танцю у певній місцевості.

Щоб запис фольклорного твору мав наукове значення, він повинен бути зафіксований точно так, як розповідає або виконує сам інформатор. Ніякі виправлення чи корективи дослідника недопустимі, навіть якщо виконавська манера не завжди відповідає хореографічним нормам.

Під час короткотривалих експедиційних виїздів у позааудиторний час, у процесі виконання індивідуально-дослідних завдань майбутні хореографи роблять перші самостійні кроки на пошуковій ниві, розкривають для себе специфіку живого фольклорного процесу, навчаються практично застосовувати здобуті теоретичні знання, поступово набувають необхідного для майбутньої професійної діяльності досвіду фольклорно-етнографічної роботи у польових умовах та документування хореографічного матеріалу. Незважаючи на спостережувані у традиційній сільській культурні ентропійні процеси, молодими дослідниками знайдено унікальні зразки народного танцю. У звітах експедиційної роботи зафіксовано словесні описи, схеми й замальовки, наявні фото- й відеоматеріали, за якими можливо реконструювати якщо не повністю танець, то хоча б його окремі рухи й пози.

Результати фольклорних експедицій щорічно поповнюють фонди кафедри хореографії та художньої культури, науково – дослідної лабораторії «Етнологія

Черкаського краю» (керівник-професор Сивачук Н. П.) і є важливим навчальним матеріалом із предметів професійного циклу. При лабораторії створено аудіо- та відеотеку, каталог із записами старовинних пісень, звичаїв, обрядів, танців.

Таким чином, ґрунтовна теоретична і практична підготовка студентів – хореографів до пошукової фольклорно-етнографічної роботи не тільки забезпечує розвиток їхньої професійної компетенції, а й сприяє формуванню світогляду, моральних, патріотичних, естетичних і етичних уявлень. Фольклорно-етнографічні експедиції забезпечують безперервне і послідовне оволодіння студентами навичками виконавської та балетмейстерської діяльності, допомагають зрозуміти сутність і специфіку фольклорної танцювальної традиції, формують комунікативні навички майбутнього вчителя, розвивають організаційні уміння, вчать оволодівати різними методами і формами обробки танцювального фольклору.

З огляду на зазначене перспективним напрямом подальших досліджень є розробка й удосконалення науково-методичного супроводу фольклорно-етнографічних експедицій у напрямі формування фахової компетентності майбутніх хореографів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василенко К. Ю. Лексика українського народно-сценічного танцю [3 вид.]. Київ: Мистецтво, 1996. 494 с.
2. Грица С. Й. Українська художня культура: навч. посібник. Київ: Либідь, 1996. 415 с.
3. Гуменюк А. І. Українські народні танці. Київ: Наук. думка. 1969. Вип. 2. 612 с.
4. Закон України «Про вищу освіту». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19>.
5. Зязюн І. А. Процеси модернізації сучасної педагогічної освіти в Україні. *Професійна освіта: педагогіка і психологія: польсько-український журнал* / за ред. Т. Левовацького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало. Ченстохова – Київ: АЖД, 2006. VIII. С. 105–115.
6. Методика українознавчих досліджень: експедиційний вимір: навч.-метод. посіб. для студ. факульт. укр. філол. / уклад. Сивачук Наталія Петрівна, Терешко Інна Григорівна. Умань: Алмі, 2011. 262 с.
7. Садовенко С. М., Босик З. О. Пам'ятка-запитальник на допомогу збирачам української усної народнопоетичної творчості: метод. реком. / перероб. з 1-го вид. та доп. Вид. 2-е. Київ: НАКККіМ, 2010. 140 с.
8. Сивачук Н. П. Фольклорна практика: Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини. 2-ге вид. Київ: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2008. 68 с.
9. Субіна, О. О. Європейський вимір педагогічної освіти в ХХІ столітті. Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. 196 с.
10. Троцько Г. В. Теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах: автореф. дис. ... докт. пед. наук. Київ, 1997. 54 с.
11. Чубинський П. Мудрість віків: Українське народознавство у творчій спадщині Павла Чубинського: у 2 кн. Київ: Мистецтво, 1995. Кн. 1. 224 с.
12. Шухевич В. О. Гуцульщина [2-ге вид. 1899]. Верховина: Гуцульщина, 1999. Ч. 3. 272 с.

REFERENCES

1. Vasylenko, K. Yu. (1996). *Leksyka ukrainskoho narodno-stsenichnoho tantsiu* [3 vyd.]. Kyiv: Mystetstvo [in Ukrainian].
2. Hrytsa, S. Y. (1996). *Ukrainska khudozhnia kultura*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
3. Humeniuk, A. I. (1969). *Ukrainski narodni tantsi*. Kyiv: Nauk. dumka, issue 2 [in Ukrainian].
4. *Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu»*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19>. Nazva z ekrana [in Ukrainian].
5. Ziaziun, I. A. (2006). *Protsesy modernizatsii suchasnoi pedahoiichnoi osvity v Ukraini. Profesiina osvita: pedahohika i psykholohiia: polsko-ukrainskyi zhurnal* / T. Levovatskoho, I. Vilsh, I. Ziaziuna,

- N. Nychkalo (Eds). *Chenstokhova* – Kyiv: *AJD*, VIII. 105–115 [in Ukrainian].
6. *Metodyka ukrainoznavchych doslidzhen: ekspedytsiyni vymir* (2011) / Syvachuk Nataliia Petrivna, Tereshko Inna Hryhorivna. Uman: Almi [in Ukrainian].
 7. Sadovenko, S. M., Bosyk, Z. O. (2010). *Pam'iatka-zapytalnyk na dopomohu zbyracham ukrainskoi usnoi narodnopoetychnoi tvorchosti: metodychni rekomendatsii*. Vyd. 2-e / pererob. z 1-ho vyd. ta dop. Kyiv: NAKKKiM [in Ukrainian].
 8. Syvachuk, N. P. (2008). *Folklorna praktyka: Umanskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. Pavla Tychyny*. 2-he vyd. Kyiv: Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
 9. Subina, O. O. (2013). *Yevropeyskyi vymir pedahohichnoi osvity v XXI stolitti. Yednist navchannia i naukovykh doslidzhen – holovnyi pryntsyv universytetu*. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
 10. Trotsko, H. V. (1997). *Teoretychni ta metodychni osnovy pidhotovky studen-tiv do vykhovnoi diialnosti u vyshchych pedahohichnykh navchalnykh zakladakh. Extended abstract of doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
 11. Chubynskyi, P. (1995). *Mudrist vikiv: Ukrainske narodoznavstvo u tvorchi spadshchyni Pavla Chubynskoho: u 2 kn.* Kyiv: Mystetstvo, Kn. 1 [in Ukrainian].
 12. Shukhevych, V. O. (1999). *Hutsulshchyna* [2-he vyd. 1899]. Verkhovyna: Hutsulshchyna, Ch. 3 [in Ukrainian].